

In kleine stapjes verandert de Zuidwestelijke Delta

Lessen over het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta vanuit een transitie- en gebiedenperspectief

– DRIFT

– WUR

Maart 2025

drift
for transition

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Vitaal Platteland
Zuidwestelijke Delta

Samenvatting

Het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta - hierna 'het IBP'- is een samenwerkingsverband tussen provincies, gemeenten, waterschappen en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (nu ministerie van LVVN). Het programma richt zich op het aanpakken van uitdagingen in het landelijke gebied, zoals duurzame landbouw, waterbeheer en biodiversiteit. Dit gebeurt via een gebiedsgerichte aanpak en drie thematische 'broedplaatsen': volhoudbare landbouw, zoetwaterbeheer en recreatie/toerisme.

Deze evaluatie bekijkt het IBP vanuit een gebiedsgericht transitieperspectief. Dat betekent dat gekeken wordt hoe:

1. Het programma bijdraagt aan een transitie in de manier waarop binnen landelijke gebieden wordt geleefd, gewerkt, en gedacht.

2. Wat de ervaringen in interbestuurlijk samenwerken in het programma ons kan leren over werken in een transitie context.

Belangrijk om te vermelden is dat het IBP niet als transitieprogramma is opgezet. Dit rapport evalueert het programma dan ook niet op basis van zijn oorspronkelijke doelstellingen. Wel erkennen de betrokken partijen dat veel van de activiteiten binnen het IBP nauw aansluiten bij de transities die nodig zijn in het landelijk gebied. Vanuit dat perspectief wordt het programma in dit rapport beschouwd als een leerzame casus voor samenwerken in transitiecontexten. Om de evaluatie uitvoerbaar te houden, richt deze studie zich op drie projecten:

Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw, **Koolstofboeren** en het **Living Lab Schouwen-Duiveland**. De evaluatie is uitgevoerd op basis van documentanalyse, interviews en een focusgroep.

Belangrijkste inzichten:

1. Het IBP faciliteerde het experimenteren met en opschalen van sociale en technische innovaties in het landelijk gebied met financiële en organisatorische ondersteuning.

2. Het IBP initieerde en versterkte samenwerking tussen verschillende soorten actoren en had veel aandacht voor samenwerking binnen projecten.

3. Samenwerking tussen projecten werd echter als minder succesvol ervaren, hierdoor bleef thematische verbreding - en daarmee een integrale aanpak - en het gezamenlijk agenderen van thema's beperkt.

4. Het IBP bood een 'beschermde ruimte' voor innovatie maar richtte zich slechts beperkt op de structurele barrières waar deze innovaties voor beschermd moesten worden.

5. Het IBP slaagt erin de condities te creëren voor verandering (met name kennis en samenwerking) voor de ondersteunde innovaties is onzeker of ze bestendigd kunnen worden. Daarnaast is het moeilijk te zeggen of deze daadwerkelijk een transitie versnellen of het bestaande systeem versterken.

6. Programma's zoals het IBP zouden transitietheorie en principes over gebiedsgericht werken vooraf in het ontwerp van het programma mee moeten nemen om gerichter in te spelen op de transitiedynamiek in de gebieden.

7. De brede doelstellingen van het IBP maakten inclusie mogelijk, maar leidden ook tot verschillende interpretaties van de doelstelling, dit maakt gezamenlijk richting geven aan de projecten moeilijk en maakt het programma gevoelig voor de veranderende context.

Introductie

Het landelijke gebied in Nederland staat voor grote uitdagingen. Klimaatverandering, afnemende biodiversiteit, verzilting, sociaaleconomische druk op agrarische bedrijven en veranderend overheidsbeleid maken de toekomst complex en onzeker. Deze problemen staan niet los van elkaar: droogte beïnvloedt de landbouw, veranderingen in de voedselketen raken de biodiversiteit en economische onzekerheid ondermijnt het draagvlak voor verduurzaming. Oplossingen moeten daarom niet alleen lokaal of sectoraal worden gezocht, maar integraal, en moeten leiden tot systeemveranderingen.

Vanwege de verwevenheid van deze uitdagingen is samenwerking essentieel. Geen enkele partij – of het nu boeren, overheden, kennisinstellingen of bedrijven zijn – kan deze vraagstukken alleen oplossen. Gebiedsgericht samenwerken biedt een kans om verschillende perspectieven, kennis en middelen te bundelen en zo effectievere en duurzamere oplossingen te realiseren. Dit vereist niet alleen samenwerking binnen projecten, maar ook afstemming tussen thema's, sectoren en bestuurslagen.

Onderzoeksvraag

Wat leren de ervaringen met het IBP Zuidwestelijke Delta over samenwerken ten behoeve van transities en gebiedsgericht werken in het landelijk gebied?

Transitie- en gebiedsprocessen spelen hierin een belangrijke rol. Transities zijn fundamentele veranderingen in structuren, culturen en werkwijzen en bieden een langetermijnperspectief voor fundamentele uitdagingen rondom sociale, economische en ecologische duurzaamheid. Gebiedsgerichte processen ondersteunen deze transities door maatwerkoplossingen te ontwikkelen die aansluiten bij de specifieke kenmerken van een gebied. Dit vraagt niet alleen om technische innovatie, maar ook om sociale en institutionele vernieuwing: nieuwe samenwerkingsvormen en beleidsinstrumenten die ruimte bieden voor experimenten en leren.

In deze evaluatie analyseren we het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (IBP) Zuidwestelijke Delta en de lessen die het biedt over samenwerking in transitiegerichte programma's en gebiedsgericht werken. Het IBP Zuidwestelijke Delta richtte zich op het versterken van samenwerking tussen overheden, boeren, kennisinstellingen en ketenpartijen om een klimaatbestendige, ecologisch veerkrachtige en economisch vitale delta te realiseren. Binnen het IBP werden verschillende projecten gefinancierd en ondersteund, variërend van zoetwaterbeheer en duurzame landbouw tot natuur-, erfgoed- en landschapsbeleving en biodiversiteitsherstel.

Hoewel het IBP niet expliciet de termen van gebiedsgerichte transities gebruikte, sluiten de doelen er goed bij aan. Daarom kan het programma niet alleen leren van bestaande inzichten uit de transitiepraktijk, maar ook zelf waardevolle lessen en ervaringen opleveren. De ervaringen binnen het IBP Zuidwestelijke Delta geven belangrijke inzichten in hoe gebiedsgericht samenwerken en transitiegericht werken elkaar kunnen versterken en welke uitdagingen er bij samenwerkende programma's komen kijken.

Wat is het IBP Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta?

Het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (IBP-VP) Zuidwestelijke Delta is een samenwerkingsverband tussen de provincies Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant, het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) (nu LVVN), waterschap Scheldestromen en de gemeente Schouwen-Duiveland. Deze partijen hebben gezamenlijk een Gebiedsplan opgesteld om de uitdagingen in het landelijk gebied aan te pakken, zoals verduurzaming van de landbouw, leefbaarheid en waterbeheer.

In het programma werd samengewerkt met 12 overheden, 200 boeren en 50 ketenpartijen, en verschillende onderzoeks- en onderwijsinstellingen. Dat gebeurde in drie 'broedplaatsen' die zich richten op specifieke thema's met daarbinnen verschillende projecten:

1. **Volhoudbare landbouw** streeft naar een duurzame, innovatieve en circulaire agrarische sector en voedselketen.

2. **Zoetwater** werkt aan een klimaatbestendige zoetwatervoorziening voor diverse functies, met aandacht voor duurzame landbouw en natuurbeheer zonder aanvullende zoetwateraanvoer.

3. **Genieten en beleven in de Delta** richt zich op het versterken van de beleefbaarheid van de Delta, zowel op het gebied van toerisme, recreatie en landschap als op de innovatiekracht en trots van de Zuidwestelijke Delta.

3 van de projecten

De **Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw** Zuidwestelijke Delta is een project dat gericht is op het monitoren en belonen van duurzame prestaties van akkerbouwers. Het ontwikkelt een set KPI's om op een gestandaardiseerde manier biodiversiteit, bodemgezondheid, waterbeheer en emissiereductie te evalueren . Boeren die aantoonbaar duurzamer werken, kunnen in de toekomst profiteren van financiële en beleidsmatige voordelen. Op deze manier streeft dit project ernaar om de bureaucratische last bij agrariërs te verminderen terwijl het best practices in verduurzaming uitlicht en institutionaliseert.

Het project **Koolstofboeren** richt zich op het vastleggen van CO_2 in de bodem door akkerbouwers hier financieel voor te belonen via koolstofkredieten. Na pilots in Zeeland, Zuid-Holland en West-Brabant is het project bezig met een groei van deelnemende boeren verspreid over de drie provincies. Op deze manier streeft dit project ernaar om agrariërs een extra financieel model te geven in de EU CO2-markt terwijl er een prikkel komt om CO2-uitstoot in de agrarische sector te verminderen.

Living Lab Schouwen-Duiveland is een innovatieplatform waarin agrariërs, onderzoekers en overheden samenwerken om duurzame oplossingen voor landbouw en waterbeheer te ontwikkelen en testen. Het lab richt zich op thema's zoals zoetwatervoorziening, zilte landbouw en biodiversiteit, met projecten zoals Natuurlijk Zoet (monitoring van zoetwaterbeschikbaarheid), Zeemos (combinatieteelt van zeewier en mosselen) en Bloemrijke Akkerranden (bevordering van biodiversiteit). Door middel van praktijkgericht onderzoek en samenwerking streeft het living lab naar toekomstperspectief voor de landbouw op Schouwen-Duiveland.

Methoden

In deze evaluatie beschouwen we het IBP Zuidwestelijke Delta door een transitie en gebieden lens. Dat betekent dat we geen evaluatie uitvoeren vanuit de project-brede doelen, maar specifiek uitlichten in hoeverre de activiteiten de kracht van gebieden benut om andere manieren van doen, denken en organiseren te bevorderen. We spiegelen ervaringen vanuit het IBP aan inzichten vanuit de transitie- en gebiedentheorie, Op basis van de ervaringen van het IBP tekenen we lessen op over werken aan transities in gebieden. Deze lichten we hieronder kort toe.

De ervaringen zijn opgehaald door middel van:

- Een deskstudie van een selectie van rapporten en verslagen van en over het IBP.
- Een serie van 11 interviews met betrokkenen in het programma en/of van verschillende projecten binnen het IBP.
- Een focusgroep met 8 deelnemers met verschillende rollen in het programma.
- Reflecties van het programmateam op basis van de inzichten uit bovenstaande methoden.

De verscheidenheid in betrokkenheid, de diversiteit van het programma, de projecten en de context waarin die projecten plaatsvonden maakt het onmogelijk om uit dit onderzoek generieke conclusies te trekken . De lessen zijn daarom indicatief: dat in een van de projecten een bepaald succes behaald werd of een uitdaging werd ervaren betekent niet dat dit voor het hele programma gold. Wel leveren deze successen en uitdagingen belangrijke lessen op voor samenwerkingsprogramma's in een transitie context.

Voor deze studie zoomen we in op de projecten Biodiversiteitmonitor Akkerbouw, Living Lab Schouwen-Duiveland en Koolstofboeren. Deze drie projecten zijn gekozen omdat er veel verschillende partners en activiteiten bij betrokken zijn. Daarmee kunnen we uitdagingen vanuit verschillende perspectieven bekijken.

Transities

De complexe crises - zoals klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en groeiende ongelijkheid - vragen om een transformatie van de diepgewortelde structuren, culturen en werkwijzen die deze problemen in stand houden. Transitietheorie biedt een analytisch kader om te begrijpen hoe dergelijke systeemveranderingen plaatsvinden en biedt handvatten voor hoe ze kunnen worden beïnvloed. Die handvatten kunnen gaan over zowel kleinschalige innovaties als over structurele afbraak van niet duurzame structuren.

Een belangrijke bron van verandering binnen transities zijn sociale innovaties en experimenten. Door middel van experimenteren worden alternatieve manieren van doen, denken en organiseren in de praktijk getest. Om tot - echt vernieuwende - alternatieven te komen is het **samenbrengen van diverse actoren, ideeën en kennis** nodig. Experimenteren met alternatieven biedt niet alleen inzicht in wat werkt, maar creëert zo ook nieuwe netwerken en handelingsperspectieven.[1]

Succesvolle experimenten dragen op drie manieren bij aan systeemverandering. Ze kunnen **opschalen, inspireren of ook beperkende barrières aanwijzen** in het bestaande systeem, en ze uitdagen. Deze zogenaamde institutionele barrières - denk aan vastgeroeste regelgeving, gevestigde belangen en dominante normen en routines - houden het bestaande systeem in stand en kunnen transitieprocessen vertragen.

Binnen transitietheorie wordt het belang van **small wins** betekenisvolle, kleinschalige successen die kunnen dienen als bouwstenen voor grotere veranderingen. Het gaat hierbij niet om incrementele verbeteringen die het bestaande systeem bestendigen, maar om stappen die de weg vrijmaken voor fundamentele transformatie.[1]

Incrementele aanpassingen kunnen transities in de weg zitten door de illusie te wekken dat het systeem zichzelf kan verbeteren zonder diepgaande verandering. Small wins dragen daarentegen bij aan een breuk met bestaande structuren en creëren nieuwe mogelijkheden voor verandering.[2]

In het werken aan transities is het belangrijk om te werken met gedeelde **duidelijke principes en een radicale visie voor de toekomst**, omdat deze richting geven aan programma's en beleid. Transities verlopen zelden voorspelbaar en laten zich door de voortdurend veranderende context moeilijk controleren. Een krachtige, toekomstgerichte visie helpt om koers te houden en continu bij te sturen. Dit betekent dat lange termijn doelen helder geformuleerd moeten zijn, maar dat de weg ernaartoe adaptief en lerend moet blijven.[3] De radicaliteit van die visie is belangrijk om een alternatief te bieden aan de huidige niet-duurzame situatie.[4]

1 Loorbach, D., Frantzeskaki, N., & Avelino, F. (2017). Sustainability transitions research: transforming science and practice for societal change. Annual review of environment and resources, 42(1), 599-626.

1 Termeer, C. J. A. M., & Metze, T. A. P. (2019). More than peanuts: Transformation towards a circular economy through a small-wins governance framework. Journal of Cleaner Production, 240, 118272.

2 Schagen, O. M., Metze, T. A. P., De Olde, E. M., & Termeer, C. J. A. M. (2023). Energizing a transformation to a circular bioeconomy: mechanisms to spread, deepen and broaden initiatives. Sustainability Science, 18(3), 1099-1115.

3 van Mierlo, B., Regeer, B., van Amstel, M., Arkesteijn, M., Beekman, V., Bunders, J., ... & Leeuwis, C. (2010). Reflexieve monitoring in actie. Handvatten voor de monitoring van systeeminnovatieprojecten.

4 Loorbach, D. A. (2022). Designing radical transitions: a plea for a new governance culture to empower deep transformative change. City, Territory and Architecture, 9(1), 30.

Transities in gebieden

Vaak zijn debatten over duurzaamheid onvoldoende gericht op de rol van gebieden. Theorieën die juist het werken in gebieden bepleiten, benadrukken dat collectieve inspanning van aan gebieden gerelateerde burgers, overheden, bedrijven, onderzoekers en maatschappelijke organisaties essentieel zijn voor duurzaamheidstransities. Co-productie van kennis vanuit al die spelers is daarbij onmisbaar. Transities die vanuit het centraal stellen van de verschillende soorten van kennis en plek-gerelateerde waarden en praktijken denkbaar worden of zelfs kunnen ontstaan, ontstaan niet in het luchtledige. Daarom zijn gebiedsveranderingen nauw verbonden aan politiek-economische, ecologische en sociaal-culturele processen. Daar wordt in het gebiedsgericht werken op ingespeeld.[1,2]

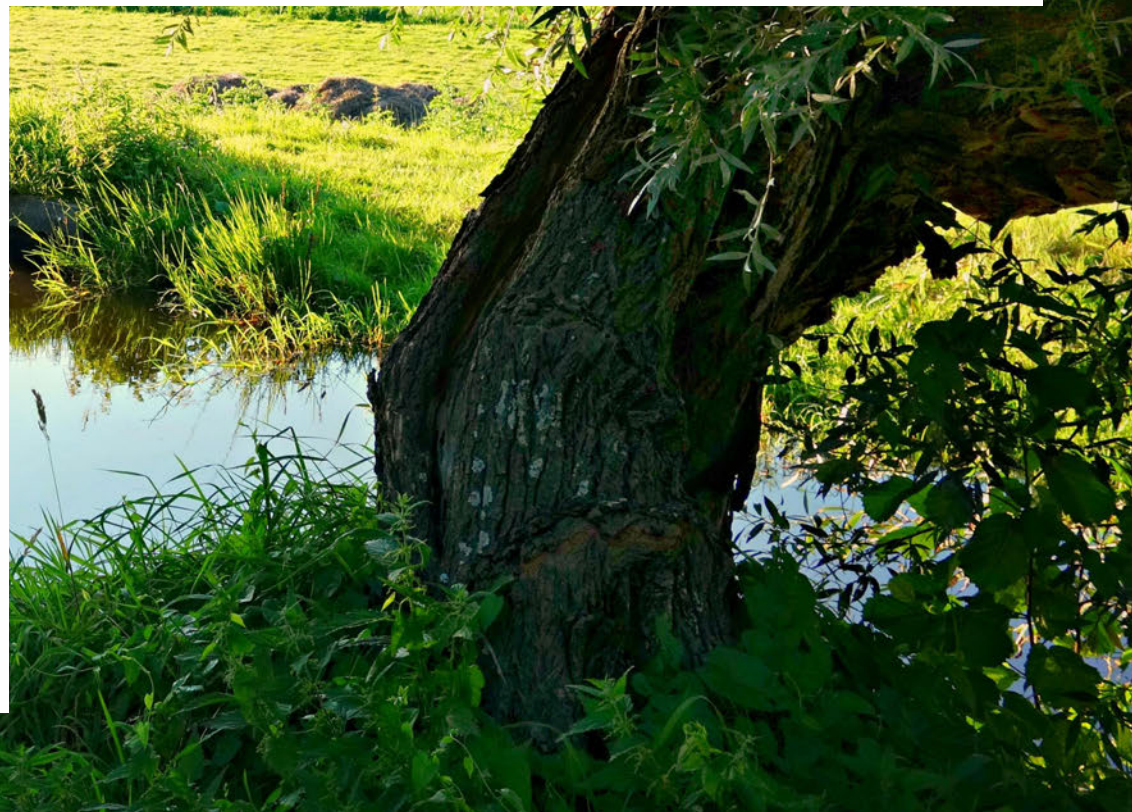
In de drie provincies provincies Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant staat gebiedsgericht werken volop in de aandacht als een werkwijze die met maatwerk de lokale context centraal stelt, net als samenwerking tussen overheden, burgerparticipatie, initiatief van inwoners en een integrale aanpak.[3] Het uitgangspunt is dat sectorale belangen en plannen die van lokale situaties vervreemd of losgezongen zijn, met gebiedsgericht werken kunnen worden overkomen.

1 Horlings, L. G., Roep, D., Mathijs, E., & Marsden, T. (2020). Exploring the transformative capacity of place-shaping practices. Sustainability Science,
2 Horlings L.G. (Ed.) (2019) Sustainable place-shaping: what, why and how. Findings of the SUSPLACE program; Deliverable D7.6 Synthesis report. Wageningen University and Research, Wageningen.
3 Provinciale programma's landelijk gebied: Zuid-Holland, Noord-Brabant, Zeeland

Met de focus in het IBP op samenwerken als één overheid om beleidsdoelen te realiseren op gebiedsspecifieke wijze staat ook het gebiedsgericht werken centraal in dat programma.[1]

De krachtige toekomstvisie die in transitietheorie wordt bepleit, vindt volgens het gebiedsdenken belangrijke bronnen in gebiedspraktijken, waarden en ideeën. Ook hier kunnen experimenten een belangrijke rol spelen, met name als de link gemaakt wordt naar structurele beleidsverandering die gebiedsinitiatieven ook op langere termijn kan ondersteunen.

1 IBP Vitaal Platteland Gebiedsplan Zuidwestelijke Delta, 2020, link

Lessen uit het IBP-VP Zuidwestelijk Delta

Samenbrengen van diverse actoren, ideeën en kennis

Het IBP zorgde voor nieuwe samenwerkingen en projectinitiatieven (zoals de BMA) en ondersteunde bestaande initiatieven (zoals het Living Lab en Koolstofboeren) waarbinnen nieuwe en nauwe samenwerkingen ontstonden. Het IBP faciliteerde met name verticale samenwerking, waardoor initiatiefnemers, gemeenten, waterschappen en provincies nauw met elkaar samenwerkten.

In het living lab op Schouwen-Duiveland werd geëxperimenteerd met nieuwe zoetwateroplossingen, waarbij boeren, overheden en kennisinstellingen intensief samenwerkten. Het IBP bood zowel financiële als organisatorische ondersteuning om technische innovaties (zoals dubbele drainage) en sociale innovaties (zoals nieuwe samenwerkingsvormen) te ontwikkelen. Daarnaast werd binnen de fieldlabs geëxperimenteerd met een combinatie van wetenschappelijke data en ervaringskennis van boeren en andere betrokkenen. In plaats van uitsluitend te vertrouwen op kwantitatieve metingen, werd lokale deskundigheid expliciet gewaardeerd en geïntegreerd in besluitvormingsprocessen. In transities is het integreren van verschillende kennisvormen cruciaal, omdat de complexiteit van problemen en oplossingen vraagt om coproductie van kennis.

"Ze praten veel met de agrarische sector en horen onze zorgen. Iemand uit Amsterdam die gooit z'n supermarktkarretje vol en denkt er niet meer over. Maar hier kunnen we de uitdagingen aankaarten."
- deelnemende boer

De verticale samenwerking kwam ook tot uiting in de Biodiversiteit Monitor Akkerbouw (BMA), waar boeren, beleidsmakers en ketenpartijen samenwerkten aan businessmodellen en monitoring van biodiversiteitsprestaties. Ondanks de nauwe samenwerking schetsen twee boeren die wij spraken een wisselende ervaring met de BMA. De een voelde zich betrokken bij de besluitvorming. De ander gaf aan dat de BMA weinig ruimte bood om te experimenteren met vernieuwende bedrijfsvoering. De rol van de BMA als ruimte voor alternatief handelingsperspectief was in diens ervaring beperkt.

Het IBP had de ambitie om "interbestuurlijk en grensontkennend" samen te werken.[1] Er werd vooral actief ingezet op verticale samenwerking rondom projecten, met de aanname dat dit vanzelf zou leiden tot samenwerking tussen overheden en projecten. De samenwerking tussen provincies kwam voornamelijk tot stand in een parallel gebiedsoverleg. Ondanks de kennisdeling over het IBP richting het gebiedsoverleg gaven enkelen bij projectuitvoering betrokken geïnterviewden aan dat zij de verbinding met de andere provincies nauwelijks hebben ervaren en de koppeling van hun projecten aan grote beleidsthema's in de regio misten.

Lessen:

- Binnen projecten heeft nauwe samenwerking tussen overheden en verschillende actoren tot nieuwe aanpakken en oplossingen geleid.
- Het bleek lastig vanuit de sterk verticaal opgezette samenwerkingen ook uitwisseling van inzichten tussen projecten en gebieden te faciliteren.
- Om diverse soorten kennis te erkennen en integreren hielp het op Schouwen-Duivenland om aandacht te hebben voor de kennisinfrastructuur en kennis van een specifieke locatie.

1 Voortgangsrapportage 8 IBP-VP Zuidwestelijk Delta, december 2024, link

"Als je wil gaan samenwerken, dan gaat dat niet vanzelf, dat moet je echt organiseren, daar moet je veel energie op zetten."
- deelnemende onderzoeker

Opschalen, inspireren en barrières agenderen

Binnen het IBP zijn stappen gezet op het gebied van sociale en technische innovatie, die door deelnemers als waardevol worden beschouwd. Het IBP bood ondersteuning in de vorm van projectfinanciering en (ruimte voor) kennisuitwisseling. In een transitie is het belangrijk om vernieuwende initiatieven te ondersteunen.[1] Omdat deze initiatieven ingaan tegen de dominante logica, kunnen ze moeilijk concurreren en hebben ze vaak uitzonderingen nodig binnen bestaande markt- en beleidslogica. Een beschermde omgeving is daarom belangrijk om initiatieven te laten groeien zonder dat ze worden onderdrukt door het dominante systeem.[2] Het project Koolstofboeren is daarvan een voorbeeld.

"De gesprekken, en de uitwisseling, en het kweken van begrip ging goed. Alleen de stap naar 'wat kunnen we nu anders of meer doen,' dat is achtergebleven."
- deelnemende projectleider

Koolstofboeren kreeg door het IBP de mogelijkheid om blijvend te experimenteren met het waarderen van koolstofopslag bij boeren en om te groeien in termen van het aantal deelnemende boeren. Ook het BMA schaalde succesvol op door boeren uit meer gebieden de mogelijkheid te bieden mee te doen.

Naast het belang van groei van bestaande initiatieven laat de transitietheorie zien dat het verbinden van initiatieven en thematisch verbreden van initiatieven belangrijk is om bij te dragen aan systeemverandering. Enkele betrokkenen gaven aan dat er kennisverspreiding en tot op zekere hoogte uitwisseling plaatsvond via bijeenkomsten, broedplaatsen en nieuwsbrieven. Ze misten meer diepgaande kennisuitwisseling die tot nieuwe acties of projecten leidde. Hierover zei het programmateam dat er veel georganiseerd werd om kennis te delen maar dat het door de brede waaier aan projecten lastig was om tussen projecten aansluiting te vinden op de kennisvragen die speelden.

1 Smith, A., & Raven, R. (2012). What is protective space? Reconsidering niches in transitions to sustainability. Research policy, 41(6), 1025-1036.
2 Boon, W. P., Moors, E. H., & Meijer, A. J. (2014). Exploring dynamics and strategies of niche protection. Research Policy, 43(4), 792-803.

Een duidelijker strategie voor het delen van inhoudelijke kennisvragen, de procesvormen die dit kunnen faciliteren en de inrichting van de sessies had de kennisdeling tussen projecten kunnen bevorderen. Daarmee hadden de projecten een grotere rol kunnen spelen als vliegwiel voor bredere transitie.

Bij de BMA was kennisontwikkeling vaak wel projectoverstijgend. Om specifieke KPIs van de monitoring verder te ontwikkelen werd samenwerking gezocht met andere projecten binnen en buiten het IBP. Dit leidde ertoe dat de KPIs verder ontwikkeld werden.

Binnen de projecten had het IBP geregeld een brede betrokkenheid: kennispartners, ketenpartijen, natuurorganisaties, agrariërs, overheden. Toch gaven betrokkenen vanuit de BMA en Living Lab Schouwen-Duiveland aan dat voor systeemverandering samenwerking met het Rijk, de Europese Unie en invloedrijke ketenpartijen wenselijk was geweest. Beleid vanuit deze partijen frustreerde op belangrijke momenten de voortgang in IBP projecten.

Twee deelnemers uit verschillende projecten wezen hierbij op de noodzaak om deze structurele barrières te agenderen en gaven aan dat het IBP daarin een rol zou kunnen nemen, met de ervaringen vanuit de projecten als casusmateriaal. Iets vergelijkbaars speelde bij de stimulering van strokenteelt. Hier werd ingezet op het ondersteunen van de omschakeling naar strokenteelt voor individuele agrarische bedrijven. Hierbij werden veel systeembarrières ervaren maar was er geen strategie om die te doorgronden, agenderen en beslechten.

Lessen:

- Het IBP bood een veilige ruimte om te experimenteren en kon dit faciliteren met financiering, netwerk en kennis. De projecten BMA en Koolstofboeren waren concreet en aantrekkelijk en waren succesvol in hun groei van betrokken boeren.

- Het bevorderen van vernieuwing en thematische integratie door te leren en samen te werken tussen projecten was uitdagend en het doorgronden, agenderen en beslechten van de barrières waar de projecten tegenaan liepen bleef beperkt.

Small wins: kleine maar betekenisvolle stappen

"We hebben gewoon akkerranden ingezaaid en daar hebben we gewoon een gesprek rond gevoerd. We vroegen: wat vind je hier nou van? Dat was met mensen van het collectief, ecologen en het waterschap. We hebben ook cijfers gegeven. En we hebben een kaart van de landschapselementen gemaakt. Nu weten we wat we hebben en wat we nodig hebben, ook om het goed te beheren".
- deelnemende projectleider

De successen in sociale en technische innovatie en het opschalen ervan, zoals hierboven beschreven zijn, kunnen uiteindelijk bijdragen aan transities in het landelijk gebied. Maar daarbij moet de kanttekening gemaakt worden dat niet elk klein stapje bijdraagt aan een transitie – als die kleine stapjes onduurzame systemen tijdelijk meer houdbaar maken, staat het zelfs fundamentele verandering in de weg. Immers kan dit dan gebruikt worden als argument om niet met fundamenteel nieuwe systemen te experimenteren. Voor het IBP en de projecten binnen het IBP is het dus de vraag in hoeverre ze het huidige systeem bestendigen of dat ze een alternatief ontwikkelen of de condities voor alternatieven scheppen.

De successen van het IBP lijken vooral te liggen op het scheppen van de condities van alternatieven in de vorm van kennisontwikkeling en nieuwe samenwerkingen. Van de nieuwe praktijken die ontwikkeld werden is moeilijk te zeggen of zij het huidige systeem bestendigen of transitie bewerkstelligen.

Zo lijkt de ontwikkeling van nieuwe drainagetechnieken, zoals op Schouwen-Duiveland, vernieuwend en duurzamer, maar is het in eerste instantie gericht op het in stand houden van de bestaande akkerbouw. Zo kan strokenteelt, zoals bevorderd in de BMA, onderdeel zijn van een landbouwsysteem binnen de planetaire grenzen, maar kan het ook ingezet worden als strategie voor verdere schaalvergroting.

Eenzelfde behoudend mechanisme zagen we met betrekking tot de Koolstofboeren. De systematiek van Koolstofboeren hielp om op de korte termijn verdienvermogen voor boeren te genereren, maar het langetermijnperspectief en de mogelijkheden om op te schalen bleven onzeker. Het ligt buiten de scope van de studie om te beoordelen of deze innovatieve praktijken het huidige systeem bestendigen of een alternatief vormen. Het is belangrijk om met een kritische blik naar deze innovaties te blijven kijken en om de gewenste toekomstideeën te bespreken.

Lessen:

- Om small wins - die leiden tot systeemverandering - te onderscheiden van optimaliserende veranderingen die het huidige systeem bestendigen, is kritische reflectie op de intentie en impact van projecten nodig.
- Het IBP lijkt succesvol in small wins op het vlak van het creëren van condities door systeemverandering, met name door vernieuwende samenwerkingen en kennisontwikkeling. Voor de vernieuwende praktijken is het moeilijker te zeggen of deze bijdragen aan transitie of het systeem bestendigen.

Duidelijke principes en een radicale visie voor de toekomst

Het programma erkende de urgentie van transities in het landelijk gebied en wilde hieraan bijdragen, in aansluiting op de Gebiedsagenda Zuidwestelijke Delta 2050 en het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG), dat tijdens de looptijd van het IBP werd opgestart.[1]

Een van de betrokkenen zei: “de visie, die stond als een huis”. Toch bleek uit de interviews dat er een grote diversiteit aan interpretaties van doelstellingen en visies was. Sommige deelnemers zagen interbestuurlijke samenwerking als doel op zich, terwijl anderen verwachtten dat het IBP richting zou geven aan transities in landbouw en gebiedsontwikkeling. Door de brede visie konden veel verschillende actoren aansluiten bij en diverse projecten voortkomen uit het IBP. Maar het leidde ook tot uiteenlopende verwachtingen en soms frustratie over de daadwerkelijke impact van het programma. Voor sommige deelnemers bleef onduidelijk hoe de activiteiten en ervaringen binnen de projecten van het IBP concreet konden worden vertaald naar een gezamenlijke agenda op grote thema’s zoals duurzame landbouw en zoet water.

1 Voortgangsrapportage 8 IBP-VP Zuidwestelijk Delta, december 2024, link

“Er werd aan ons project gemorreld, met de komst van het NPLG.”
- deelnemende projectleider

Transitietheorie stelt dat heldere principes en een gedeelde radicale visie voor de toekomst helpen om richting te geven en adaptief om te gaan met de continue veranderende context. Die veranderende context speelde zeker gedurende het IBP, denk aan landbouwakkoord, boerenprotesten, natuurherstelwet, stikstof, kaderrichtlijnwater etc., en het NPLG.

Hoewel het de intentie was om aan te sluiten op het NPLG en veel betrokkenen dit als een kans zagen om de ervaringen en projecten uit het IBP voort te zetten, bleek het NPLG in de praktijk juist een bemoeilijkende factor. Het nieuwe programma trok middelen en energie weg en dwong provincies om opnieuw binnen de eigen provinciegrenzen plannen te maken. Dit fragmenteerde de samenwerking binnen het IBP. Bovendien straalde de politieke onrust en onzekerheid rond het NPLG af op het IBP, wat bestaande samenwerkingen verder bemoeilijkte.

Ook ontwikkelingen binnen andere beleidsterreinen, zoals het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid, werden als verstorend ervaren. De gevoeligheid voor politieke ontwikkelingen laat zien dat een programma gebaat is bij een duidelijke en breed gedragen langetermijnvisie, zeker als het gericht is op het aanjagen en ondersteunen van transities. Door interbestuurlijk te blijven samenwerken vanuit het IBP netwerk, werd het hoofd geboden aan de aanpak die vanuit het NPLG ontstond, die in het programmateam ervaren werd als sectoraal en top-down. Uiteindelijk zijn er vanuit het IBP vier projectaanvragen ingediend bij de drie provincies om gesteund door het NPLG doorgang te vinden. Daarmee werd het NPLG toch gemobiliseerd voor (gedeeltelijke) voortzetting van IBP-projecten.

Lessen:

- Een brede visie hielp een brede betrokkenheid en verscheidenheid aan projecten binnen het IBP tot stand te brengen maar zorgde ook voor uitdagingen als het ging om het ontwikkelen van een gezamenlijke agenda.

- Een heldere toekomstvisie kan helpen om adaptief te zijn bij (politieke) ontwikkelingen en activiteiten van het IBP voortdurend te laten aansluiten op een gedeeld toekomstbeeld.

Colofon

Dit is een publicatie Dutch Research Institute for Transitions, Erasmus Universiteit Rotterdam (DRIFT) en Wageningen University & Research (WUR).

DRIFT werkt met 30+ experts aan fundamentele verandering richting een duurzame en rechtvaardige samenleving. Als maatschappelijke onderneming ondersteunen w hierin mensen, steden, bedrijven en sectoren. Dat doen we door het ontwikkelen en delen van transitiekennis en -kunde via onderzoek, onderwijs, advies en activisme. Meer weten? Ga naar drift.eur.nl

Wageningen University & Research (WUR). Wij zijn een internationale kennisinstelling die zich inzet voor de verbetering van de kwaliteit van leven. Met onze toonaangevende expertise op het gebied van landbouw, voeding, milieu en maatschappelijke verandering werken wij samen aan een duurzame en veerkrachtige toekomst. Door grensverleggend onderzoek en onderwijs dragen wij bij aan oplossingen voor de grote uitdagingen van onze tijd. Meer weten? Kijk op wur.nl

Onderzoek & auteurs

[redacted] – DRIFT
[redacted] – DRIFT
[redacted] – WUR

Opdrachtgever

Provincie Zuid-Holland

Foto's

p. 1 stan versluis (pexels)
p. 2, 4, 5, 6, 7, 8 IBP-VP Zuidwestelijk Delta
p. 9 & 10 mabel amber (pexels)
p. 11 blaze earth (pexels)
p. 13, 14, 16, 17 IBP-VP Zuidwestelijk Delta
p. 18 matthias zomer (pexels)